

*Тарасенко О.С., к.е.н.,
Київський національний університет технологій та дизайну,
м. Київ, Україна*

Вступ. Реформування системи вищої освіти в Україні супроводжується формуванням нових підходів до трактування її сутності та ролі при забезпеченні макроекономічних інтересів держави – збереження та підвищення рівня людського капіталу нації, конкурентоспроможності та економічної безпеки країни, що суттєво змінює цілі, зміст, форми і методи організації та функціонування системи вищої освіти і окремих ЗВО. Глобалізаційні принципи сучасної освіти передбачають створення умов для цілеспрямованого безперервного розвитку особистості як носія людського капіталу країни, з огляду на що зростає значення освітньої сфери. Це пов'язано з тим, що у суспільстві формується чітке усвідомлення значення освіти як «... сфери здійснення соціально-економічних інвестицій, надзвичайно важливих для забезпечення сталого розвитку суспільства» [1, с. 8].

Основний текст. Роль держави на етапі реформування вищої освіти проявляється через розробку державної політики, метою якої є досягнення встановлених результатів у освітній сфері. На основі стратегічної піраміди розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки з урахуванням результатів SWOT-аналізу національної системи вищої освіти було розроблено і напередодні розпочатого російською федерацією повномасштабного вторгнення на територію України прийнято «Стратегію розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки» (далі – Стратегія), яку було схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 лютого 2022 року № 286-р. [2].

Основними цільовими орієнтирами Стратегії було визначено такі [2]: (1) реформування та модернізація системи вищої освіти; (2) сприяння зближенню у сфері вищої освіти в рамках Болонського процесу; (3) покращення якості та підвищення важливостей вищої освіти; (4) поглиблення співробітництва між закладами вищої освіти; (5) розширення можливостей закладів вищої освіти; (6) активізація мобільності студентів, наукових, науково-педагогічних та педагогічних працівників.

Передумовами для реалізації даної Стратегії стали [2]: відповідність Стратегії зобов'язанням України як члена Європейського простору вищої освіти; узгодженість з положеннями Глобальної конвенції про визнання кваліфікацій вищої освіти [3]; відповідність Стратегії принципам формування та шляхам реалізації державної політики, визначеним статтею 3 Закону України «Про вищу освіту»; узгодженість Стратегії зі Стратегією популяризації української мови до 2030 року «Сильна мова – успішна держава», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. № 596.

На момент прийняття Стратегії найбільш критичними ключовими проблемами, які існували в системі вищої освіти та разом із суттєвими зовнішніми і внутрішніми викликами створювали ризики та негативно впливали на можливості подальшого розвитку, були і нині залишаються актуальними такі [2]:

1) недостатній рівень фінансування системи вищої освіти, неефективне управління та використання ресурсів, недостатній прояв соціальної відповідальності, незабезпечення рівноправності та автономності ЗВО повною мірою;

2) брак відкритості закладів вищої освіти, спроможності продукувати корисну інтелектуальну продукцію, недостатній рівень принципової протидії проявам корупції та академічної недоброчесності, безумовної підтримки чесного вступу та об'єктивного оцінювання результатів навчання;

3) низький рівень доступності вищої освіти через недотримання європейських стандартів якості, стану інфраструктури та освітнього простору, базування освітнього процесу на наукових дослідженнях, забезпечення умов для вразливих категорій здобувачів;

4) євроінтеграційні прагнення, які не завжди підкріплюються готовністю до гармонізації структур, наукової кооперації та запозичення кращої практики, створення умов для іноземців та підготовки українських студентів до відкритого світу;

5) поширена імітація студентоцентризму, неконкурентні заробітна плата та умови праці працівників, брак управлінської підготовки у керівного складу ЗВО, неусвідомлення місії лідерства у формуванні людського капіталу та згуртуванні суспільства, в освіті дорослих, що призводить до зниження привабливості закладів вищої освіти.

Перелік зазначених ключових проблем розвитку вищої освіти, які зазначені в Стратегії [2], доцільно доповнити з урахуванням тих, які зумовлені повномасштабною війною, розпочатою російською федерацією у 2022 році, зокрема: руйнування інфраструктури ЗВО в місцях ведення бойових дій і в регіонах, які потерпають від масованих ракетних атак з боку агресора; вимушена міграція у більш безпечні регіони України та виїзд за межі країни частини викладачів і студентів; слабка мотивація суспільства та бізнесу до інвестування у освітню сферу.

З огляду на це актуалізуються питання удосконалення державної політики у сфері вищої освіти, яку доцільно розглядати через призму національної безпеки, оскільки збереження і розвиток системи вищої освіти є джерелом відродження інтелектуального потенціалу нації. Це набуває особливої актуальності для вирішення завдань післявоєнного відновлення України.

Встановлено, що в епоху глобалізації посилюється роль стратегічного планування у освітній сфері. З огляду на зазначене, систему принципів державної політики у сфері вищої освіти, визначених статтею 3 Закону України «Про вищу освіту», пропонується доповнити наступними з урахуванням стратегічних пріоритетів держави щодо забезпечення економічної безпеки системи вищої освіти України:

- принцип пріоритетності національних інтересів у сфері розвитку вищої освіти як системи, призначенням якої є формування людського капіталу країни;

- принцип своєчасності і адекватності заходів, спрямованих на запобігання загрозам і небезпекам втрати наукового та освітнього потенціалу системи вищої освіти;

- принцип фінансування освіти на засадах економічної ефективності і соціальної результативності, який передбачає використання сучасних механізмів фінансування системи вищої освіти, а саме формульного фінансування ЗВО, запобігання втратам коштів державного бюджету (через відтік за кордон фахівців з вищою освітою, які після її здобуття на бюджетній основі не працювали в Україні) та принцип диверсифікації джерел фінансування;

- принцип координації (узгодженості) між елементами системи управління вищою освітою в контексті забезпечення економічної безпеки, для дотримання якого пропонується виокремити функції: управління внутрішніми ризиками, які в МОН України виконуються відділом внутрішнього аудиту та Головним спеціалістом з питань запобігання корупції; управління зовнішніми ризиками у складі новостворених – відділу інформаційно-аналітичної роботи та прогнозування і сектору моніторингу ризиків та загроз;

- принцип узгодженості інтересів, який полягає у врахуванні інтересів усіх зацікавлених сторін (забезпечення державних інтересів – через підвищення рівня людського капіталу та освіченості нації, поліпшення демографічної ситуації в країні завдяки скороченню трудової і академічної міграції; студентів ЗВО – через можливість отримати освіту та працевлаштуватися за спеціальністю після закінчення ЗВО; ЗВО – завдяки збільшенню контингенту студентів, які отримують освіту в Україні, диверсифікації джерел фінансування, які спрямовуються на розвиток їх матеріально-технічної бази, науково-дослідну та освітню діяльність; роботодавців – шляхом вирішення кадрових проблем через забезпечення кваліфікованими фахівцями відповідно до потреб, здійснення наукових досліджень на засадах ДПП з подальшою комерціалізацією їх результатів тощо);

- принцип спеціалізації елементів системи управління вищою освітою з виокремленням підрозділів ризик-менеджменту, який передбачає розмежування функцій і завдань, виконуваних відповідними підрозділами, з метою підвищення рівня ефективності їх виконання та оптимальності розподілу і використання наявних ресурсів;

- принцип збалансованості освітніх, соціальних і економічних цілей функціонування вищої освіти, який передбачає досягнення балансу інтересів сторін (держави; громадян; роботодавців; інших);

- принцип оптимізації мережі ЗВО в процесі реформування системи вищої освіти, що сприятиме забезпеченню належної якості вищої освіти шляхом консолідації людських, інтелектуальних, фінансових та інших ресурсів в університетах, у яких повноцінно б функціонувала внутрішня система забезпечення якості освіти.

Аналіз стратегічних документів держави [2, 4, 5], які починаючи з 2013 року (коли було прийнято Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року), визначають освітню політику країни, дозволив встановити, що конкурентною перевагою України є доступність для населення освіти, традиції інтелектуальної освіти, її системність і науковість підходів, які використовуються. Статистичні дані, які характеризують збільшення кількості українських студентів в закордонних університетах свідчать, з одного боку, про конкурентоспроможність української шкільної освіти, з іншого – про загрозу для існування системи вищої освіти України. Це обумовлює необхідність врахування в процесі удосконалення освітньої політики множини небезпек та ризиків, які зумовлені як політичними, соціально-економічними, демографічними та іншими чинниками, так і внутрішньосистемними проблемами.

Висновки. Аналіз показує, що наслідком відсутності реально функціонуючої системи забезпечення якості вищої освіти стало те, що зміни в університетах щодо забезпечення якості освіти відбуваються повільно і не дають бажаних результатів. При цьому необхідно забезпечити узгодженість процесів оптимізації мережі ЗВО з напрямками реформування системи вищої освіти, що розпочалося після ухвалення відповідного Закону, враховуючи регіональні чинники розвитку вищої освіти та ринку праці. З урахуванням того, що новими конкурентними перевагами стають відкритість системи освіти, її стратегічне планування, поступова прозорість змін і оцінка результативності, українська система освіти, зокрема вищої, потребує подальшого реформування.

Література

1. Доценко-Білоус Н. Секторальний огляд у сфері надання освітніх послуг. Київ, 2015. 25 с.
2. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022-2032 роки. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 286-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-%D1%80#Text>
3. Конвенція про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні (ратифіковано Законом № 1273-XIV від 03.12.1999). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_308#Text
4. Про національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021: Указ Президента України від 25.06.2013 № 344/2013. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013/page#n10>
5. Концепція розвитку освіти України на період 2015-2025 років (проект): оф. сайт „Освіта.UA”. URL: <http://osvita.ua/news/43501/>